

УДК 331.5

СУТНІСТЬ ДОВГОТРИВАЛОГО БЕЗРОБІТТЯ ТА ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ОЦІНКИ*Шекета Є.Ю.*

У статті розкрито сутність поняття “довготривале безробіття”. Досліджено точку зору різних вчених-науковців щодо визначення і змісту такої важливої складової соціально-трудова відносин як довготривале безробіття. Розглянуто основні теоретико-методологічні підходи до оцінки довготривалого безробіття. Сформовано основні наслідки, спричинені цим негативним соціально-економічним явищем та запропоновано основні шляхи їх усунення.

Ключові слова: безробіття, довготривале безробіття, зайнятість, ринок праці, соціально-трудова сфера, Міжнародна організація праці, Державна служба зайнятості.

Трансформаційні перетворення, які відбуваються в економіці України, спричинені світовою фінансово-економічною кризою 2008 – 2009 років, зумовили появу низки проблем у розвитку соціально-трудова сфери, які потребують негайного дослідження та розв’язання. Високий рівень міграцій і великі масштаби бідності, мала кількість вільних робочих місць і значна кількість незайнятих, які претендують на кожну вакантну посаду, окреслюють негативні риси вітчизняного ринку праці. Особливе місце серед цих проблем належить довгостроковому безробіттю, яке набуло неймовірних масштабів практично серед усіх верств населення та погіршило його добробут і умови життя.

Стійкий та довготривалий характер безробіття в Україні дає підстави для занепокоєння, як органів влади, так і суспільства в цілому. Воно турбує всі країни світової спільноти, оскільки завдає масштабних економічних та соціальних втрат і являє собою надзвичайно важкий тягар для економіки та суспільства в цілому. В такому випадку звичайних заходів боротьби з безробіттям недостатньо для вирішення проблеми довгострокового безробіття, так як особи, що тривалий час знаходяться без роботи, є абсолютно неконкурентоспроможними на ринку праці, знаходяться осторонь процесів ринкового механізму та потребують негайної уваги та допомоги з боку органів влади.

Дуже влучно зазначає С. Злупко: “кожен, навіть найвидатніший економіст, стоїть на плечах своїх попередників, на освоєній економічній культурі” [1, с. 436]. Цілком достовірні слова, адже необхідним і невід’ємним елементом дослідження є виділення числа науковців, які займалися даною проблемою. Так, поняття “довготривале безробіття” було об’єктом дослідження таких вчених-науковців як: Авдєєв Л., Власенко О., Купець О., Лібанова Е., Черниця Т. та інші.

Мета статті: сформулювати сутність та проаналізувати точку зору різних науковців щодо визначення поняття “довготривале безробіття”, дослідити основні наслідки, спричинені цим негативним соціально-економічним явищем.

Довготривале безробіття характеризує динамічність ринку праці, основним показником якої є загальний термін перебування незайнятої особи в пошуках роботи. Звідси випливає, що найголовнішим моментом в оцінці масштабів довготривалого безробіття є правильне визначення тривалості безробіття, а точніше періоду, протягом якого особа не мала роботи.

Огляд літературних джерел дає підстави стверджувати, що сучасними науковцями не досягнуто згоди та не встановлено чітких часових меж щодо визначення довготривалого безробіття. Так, Т. Черниця та О. Власенко безробіття тривалістю від 6 місяців до 1 року називають довгостроковим, більше року – хронічним [8, с. 10]. В інших літературних джерелах [6, с. 54; 9, с. 117; 1, с. 210] довготривалим визначається безробіття з терміном пошуку роботи від 8 до 18 місяців, а застійним – більше 18 місяців. А. Рофе безробіття до 18 місяців називає тривалим, а понад півтора року – застійним [7, с. 178].

А. Калина у навчальному посібнику з економіки праці [3, с. 74] пояснює сутність хронічного та застійного безробіття. Характеризуючи застійне безробіття вона не вказує чіткого визначення та часових параметрів даного виду безробіття, а просто стверджує, що воно охоплює найстійкіший контингент безробітних – бідних, бродяг, безпритульних і т.д. Щодо хронічного безробіття, то авторка зазначає, що

воно пов'язане з відставанням інвестицій від темпів зростання чисельності найманих працівників та залежить від переходу до нової техніки, з механізацією та автоматизацією виробництва. Ми не погоджуємось з даним визначенням хронічного безробіття, оскільки вважаємо, що створення та розвиток нових високотехнологічних напрямів виробництва є характерною рисою структурного безробіття, а хронічне безробіття має здатність часто повторюватися (на зразок хронічних хвороб). Таке безробіття є відносно нетривалим, характеризується короткочасними періодами пошуку роботи та високою ймовірністю її втрати в черговий раз.

З аналізу літературних джерел стає зрозумілим, що на сьогоднішній день бракує цілісного і всебічного висвітлення специфічної сутності довготривалого безробіття, його причин, наслідків та шляхів регулювання.

Зважаючи на відсутність досліджень проблеми довгострокового безробіття та для більш глибокого розуміння його змісту та сутності пропонуємо таке його визначення. Отже, довготривале безробіття – це соціально-економічне явище у країні, коли певна частка економічно активного працездатного населення перебуває у безперервних пошуках роботи один рік або довше, що пов'язане з відсутністю відповідних робочих місць для даного контингенту незайнятих громадян або їх неконкурентоспроможністю на ринку праці.

Інколи у вітчизняній і закордонній літературі [8, с. 10; 11, с. 86] можна зустріти випадки коли до довгострокового відносять безробіття тривалістю від 6 до 12 місяців. Цей факт можна пояснити тим, що в минулому десятилітті в більшості країн світу середня тривалість безробіття була незначних розмірів, у зв'язку з чим використовувались інші межі для визначення довготривалого безробіття.

В наш час існують різні методики щодо обчислення показників довготривалого безробіття та способів їх підрахунку. Пропонуємо дослідити методичні підходи оцінки рівня довгострокового безробіття для узагальнення та визначення оптимальної моделі для його числового вираження.

Варіація різних розмірів показників довготривалого безробіття пов'язана з тим, що в нашій країні їх фіксують дві організації – Державна служба зайнятості та Державний комітет статистики. Проблема полягає в тому, що підходять вони до цього по-різному, в результаті чого, показники рівня безробіття відрізняються за розмірами.

Державна служба зайнятості досліджує фіксований ринок праці і визначає реєстрований рівень довготривалого безробіття, що дорівнює відношенню чисельності громадян, що перебувають на обліку в центрах зайнятості більше одного року, до чисельності працездатного населення у працездатному віці:

$$PB_{\text{д}} = \frac{B_{\text{д}}}{ПН}, \quad (1.1)$$

де $PB_{\text{д}}$ – рівень довготривалого безробіття;

$B_{\text{д}}$ – чисельність безробітних, що перебувають в пошуках роботи більше одного року;

$ПН$ – чисельність працездатного населення.

Державний комітет статистики розраховує рівень безробіття за методикою Міжнародної організації праці за допомогою вибірових періодичних опитувань робочої сили (ВОРС), у яких індивіди опитуються раз на місяць, квартал або рік з метою визначення поточного статусу на ринку праці.

За цією методикою рівень довготривалого безробіття, аналогічно до загального рівня безробіття, розраховується як відношення чисельності довготривало безробітних до чисельності економічно активного населення (робочої сили):

$$PB_{\text{д}} = \frac{B_{\text{д}}}{EАН} = \frac{B_{\text{д}}}{3 + B} \times 100\%, \quad (1.2)$$

де $EАН$ – чисельність економічно активного населення;

3 – чисельність зайнятих;

B – чисельність безробітних.

Суттєвою перевагою показників, розрахованих за методологією МОП є те, що уніфіковані принципи МОП використовуються в більшості країн світу, що дає змогу використовувати їх у міжнародних співставленнях. Проте, при визначенні рівня безробіття за методикою МОП до складу безробітних потрапляють пенсіонери та студенти денної форми навчання, котрі шукали роботу, але згідно

діючого законодавства України, ці категорії не можуть бути визнані безробітними. Тому через різні методики розрахунку одні і ті ж люди в одному випадку є безробітними, а в іншому – ні.

Важливе значення при дослідженні безробіття за тривалістю пошуку роботи має показник питомої ваги довготривало безробітних ($\rho_{ДБ}$), який являє собою частку довгострокових безробітних у всій сукупності безробітного населення за відповідною віковою групою, статтю, рівнем освіти або місцем проживання. Він розраховується за формулою:

$$\rho_{ДБ} = \frac{Б_{Д}}{Б} \times 100\%, \quad (1.3)$$

На думку багатьох експертів, цей показник є найбільш придатним для оцінки масштабів довготривалого безробіття та міжнародних зіставлень, адже він найкраще відображає проблему тривалого безробіття як таку, оцінюючи чисельність осіб з особливими проблемами виходу з безробіття відносно чисельності усіх безробітних [4, с. 107].

Окрім загальної чисельності, питомої ваги та рівня довгострокового безробіття існує показник середньої тривалості безробіття. Він показує середній період часу, необхідний для того, щоб знайти та приступити до роботи після входу до групи безробітних. В Україні середня тривалість безробіття визначається за даними первинного обліку або (за їх відсутності) за інформацією статистичної звітності. Розрахунки середньої тривалості безробіття, як правило, виконуються за формулою:

$$T_c = \frac{\sum T \times Ч_B}{\sum Ч_B}, \quad (1.4)$$

де T_c – середня тривалість безробіття;

T – тривалість безробіття в окремій групі безробітних;

$Ч_B$ – чисельність окремої групи безробітних.

Крім середньої тривалості безробіття в Україні визначають показники обсягу, розмаху та індексу тяжкості безробіття.

Показник обсягу безробіття розкриває інформацію про загальну кількість людино-місяців, втрачених суспільством у зв'язку з безробіттям, та визначається за формулою:

$$T_c = \sum T \times Ч_B, \quad (1.5)$$

Поряд з визначенням показником слід виділити показник розмаху безробіття, який включає загальну кількість людей, що потрапили протягом року до складу безробітних. Не менш важливе значення має індекс важкості безробіття, який являє собою показник середньої тривалості безробіття, що приходить на одного економічно активного члена суспільства.

Безробіття, як масштабне соціально-економічне лихо, вперше виникло у Великобританії на початку XIX століття і набуло таких небачених розмірів, що це вмить привернуло увагу науковців. Трохи згодом, в період Великої депресії 1930-х років, світ сколихнуло нове суспільне лихо – довготривале безробіття, яке завдавало ще більш руйнівні та невиправні наслідки для багатьох країн світової спільноти, зокрема, США, Бельгії, Австралії, Великобританії тощо. Така ситуація викликає чергове занепокоєння як вчених-економістів, так і представників урядових структур і до сьогодні. Довготривале безробіття є питанням, що стоїть на порядку денному і в багатьох міжнародних організаціях, таких як Міжнародна організація праці (МОП), Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Римський клуб та інші.

Україна вперше стикнулася з проблемою довгострокового безробіття після розпаду СРСР. Офіційна реєстрація безробітних, яка розпочалася в 1991 році, фіксувала раніше небачені масштаби безробіття. Політика нерациональної надзайнятості, яка була притаманна командно-адміністративній економіці, лопнула як мильна бульбашка. Україна виявилася абсолютно не готовою до активних ринкових реформ. Поширення гострої економічної кризи та реструктуризація підприємств спричинили скорочення попиту на робочу силу. Все більша кількість громадян, потрапляючи на лави безробітних, ставали безпорадними на ринку праці новоспеченої незалежної держави. Якщо за радянських часів держава забезпечувала людину відповідним робочим місцем і необхідними ресурсами, то на початку 90-х втрата роботи була звичним явищем, ймовірність працевлаштування значно скорочувалась, що підвищувало рівень

довгострокового безробіття.

Головною причиною виникнення довготривалого безробіття вважаємо низький рівень обслуговування безробітних державною службою зайнятості, яка повинна проводити превентивні заходи, спрямовані на зменшення терміну безробіття та, відповідно, притоку до довготривалого безробіття. Наразі заходи, спрямовані на попередження довготривалого безробіття, майже не проводяться, та й взагалі, у ДСЗ відсутня технологія роботи з такою специфічною категорією безробітних. До них необхідний особливий підхід, розробка працівниками служби зайнятості індивідуального плану, напрямів та завдань психологічної підтримки таких безробітних. Іншою, не менш важливою, причиною довготривалого безробіття є недовіра безробітних до ДСЗ та власна безпорадність на ринку праці. Зі збільшенням тривалості безробіття така безпорадність теж збільшується, що призводить до розчарування та абсолютної неможливості індивіда зайняти свою нішу на ринку праці. В такому випадку доцільним буде розповсюдження інформації про проблеми та наслідки довготривалого безробіття, та розробка специфічних методів роботи з такими безробітними, що сприятиме підвищенню їх мотивації до пошуку роботи.

Як зазначає колектив авторів монографії за редакцією Е. Лібанової, головною закономірністю формування тривалого безробіття є повільне скорочення шансів працевлаштування та виходу з безробіття з часом перебування у безробітті: чим більше часу незайнята особа провела у пошуках роботи, тим менша ймовірність, що вона знайде роботу, та тим більша тривалість безробіття [5, с. 182].

На рис. 1.1 подано залежність вірогідності працевлаштування від тривалості безробіття.

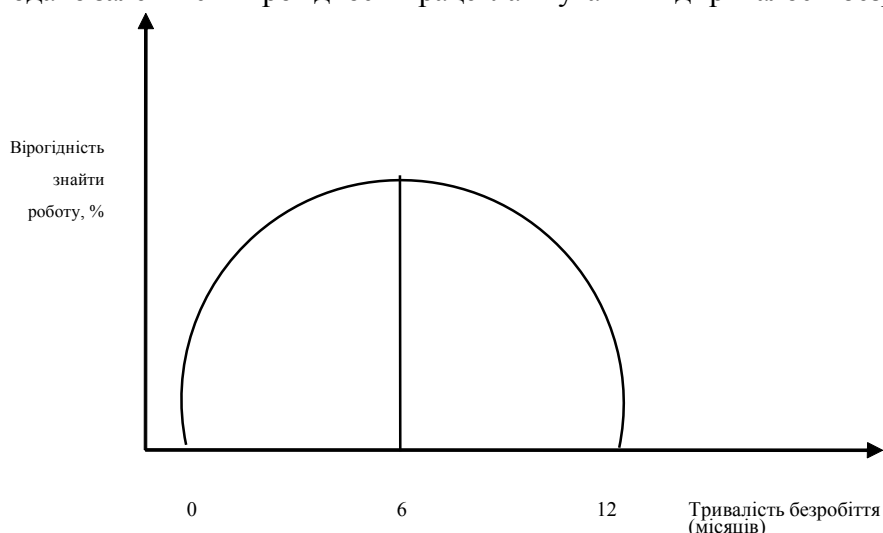

Рис.1.1. Залежність вірогідності працевлаштування від тривалості безробіття

Іншими словами, рівень працевлаштування серед безробітних осіб з дуже тривалим періодом незайнятості є значно меншим, ніж осіб з коротшим періодом. В основі цієї закономірності лежать два ефекти:

- ефект негативної залежності імовірності працевлаштування від тривалості пошуку роботи (особа з коротким періодом пошуку роботи знайде роботу та вийде з безробіття швидше, ніж та, що безперервно шукає роботу протягом тривалого проміжку часу);
- ефект гетерогенності (особа з кращими якісними характеристиками знайде роботу та вийде з безробіття швидше, ніж та, що є менш привабливою на ринку праці) [5, с. 182-183].

Не можна дати однозначної відповіді про те, який з цих ефектів домінує, оскільки це залежить від індивідуальних особливостей особи, що тривалий час перебуває в пошуках роботи. Проте, на ринку праці необхідно створювати умови, що перешкоджатимуть дії таких ефектів. В такому випадку позитивно сприятимуть заходи, спрямовані на скорочення тривалості безробіття, такі як поширення гнучких та нестандартних форм зайнятості (аутсорсинг, аутстафінг та лізинг персоналу), сприяння розвитку підприємництва та фермерства, організація оплачуваних громадських робіт тощо.

Довгострокове безробіття негативно впливає на фінансове становище як окремої людини, так і економіки в цілому. Це велике суспільне лихо, зростання масштабів якого може призвести до невиправних наслідків. Перебування у стані безробіття протягом нетривалого періоду може розглядатися як нормальне явище, а інколи – навіть бажане, оскільки дає людині необхідний час на пошуки бажаної роботи

та можливість реалізувати мрії, відпочити, набратись сил та креативних ідей для нового виду діяльності. Натомість нічого позитивного не можна сказати про довготривале безробіття, яке спричиняє ріст усіх негараздів незайнятого індивіда у геометричній прогресії. Безробіття, в тому числі довгострокове, надзвичайно ускладнює економічне життя в суспільстві, оскільки призводить до відставання фактичного ВВП від потенційного, нижчих податкових надходжень до бюджету, негативного впливу на доходи населення і сукупний попит. З точки зору соціальних і людських втрат безробіття спричиняє ріст різноманітних захворювань, бідність та голод, поширення алкоголізму та наркоманії, збільшення кількості розлучень та дітей-сиріт, сприяє кримінальній поведінці населення, зумовлює зростання самогубств та вбивств [10, с. 5]. Відсутність роботи призводить до деструктивних настроїв не тільки в суспільстві, але і в психології особистості, у вигляді морально-психологічної травми внаслідок відчуття себе зайвим для суспільства. Зниження життєвого рівня людини, втрата кваліфікації, вмінь і навичок, погіршення фізичного і психологічного здоров'я – це ще далеко не весь список негативних процесів, спричинених безробіттям. На тлі таких загрозливих тенденцій та соціально-економічних наслідків відбувається деградація людського розвитку. В наш час дедалі більша частка українців через відсутність роботи та відповідних доходів, не має доступу до кваліфікованого медичного лікування, не в змозі створити умови своїм дітям для здобуття належної освіти та забезпечити їхнє майбутнє тощо.

ВИСНОВКИ

Негативний вплив довготривалого безробіття на соціально-економічне життя країни масштабний і очевидний. Послабити його можуть структурні зміни на ринку праці, започаткувати які має ДСЗ. На ринку праці необхідно звертати увагу абсолютно на все коло безробітних і припинити допомагати тільки тим, кому легше за все допомогти. Найбільшої уваги та підтримки потребують саме довгострокові безробітні, оскільки становлять верству найбільш вразливої групи населення. Необхідно на державному рівні проводити соціально-економічну політику сприяння повній і продуктивній зайнятості такого виду безробітних, піднімати рівень їх довіри до ДСЗ, сприяти їх реєстру в центрах зайнятості, стимулювати їх бажання до навчання, оволодіння нових навичок і професій, та забезпечувати таких громадян належними довгоочікуваними робочими місцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова О.В. Ринок праці. Навчальний посібник. / Волкова О.В. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
2. Злупко С.М. Економічна думка України: Навч. посіб. / Злупко С.М. – Львів. ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – 496 с.
3. Калина А.В. Економіка праці: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Калина А.В. – К.: МАУП, 2004. – 272 с.
4. Купець О.В. Диференціація довготривалого безробіття в Україні за соціально-демографічними групами / О.В. Купець // Демографія та соціальна економіка. – 2007. – № 1. – С. 106-113.
5. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
6. Остапенко Ю.М. Экономика и социология труда в вопросах и ответах: Учебное пособие / Остапенко Ю.М. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 199 с.
7. Рофе А.И. Экономика труда : учебник / А.И. Рофе. – М.: КНОРУС, 2010. – 400 с.
8. Черниш Т. Сутність та особливості довготривалого безробіття в Україні / Черниш Т., Власенко О. // Україна: аспекти праці. – 2006. – №8. – С.8-12.
9. Экономика труда: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / [под ред. проф. Ю.П. Кокина, проф. П.Э. Шлендера]. – М.: Магистр, 2010. 686 с.
10. Garry K. Ottosen, Douglas N. Thompson. Reducing unemployment: a case for Government deregulation. – Westport, Connecticut. 1996.
11. Long-Term Unemployment: Selected Causes and Remedies // OECD Employment Outlook. – Paris: OECD, 1993. – P. 83–117.